

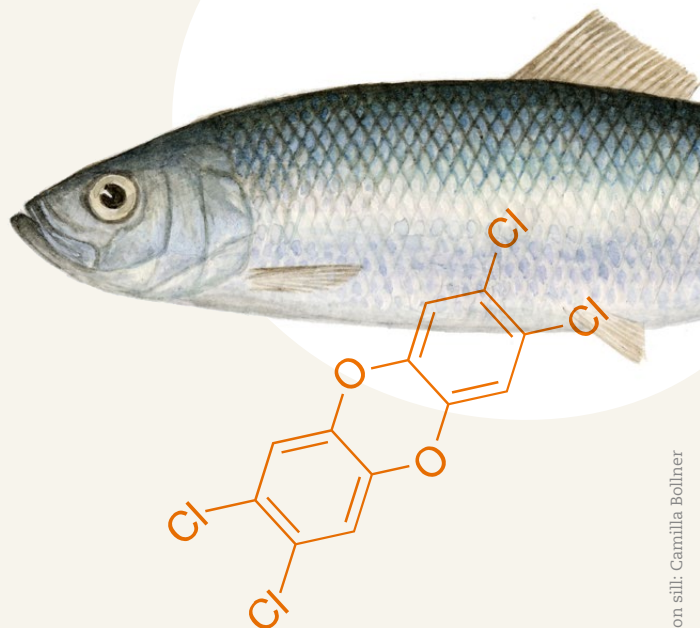

Illustration sill: Camilla Bollner

ÖVNING

Dioxinerna i fisken vi äter

En del av fisken i Östersjön är så full av miljögifter att den är farlig för oss människor att äta. Vem bär skulden när barn skadas av gifterna?

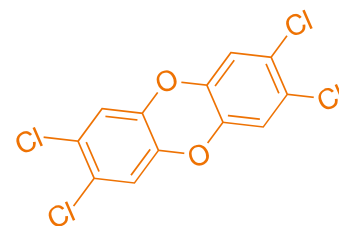
BAKGRUND

BLAND VÄRLDENS VÄRSTA GIFTER

Dioxiner hör till de giftigaste ämnen vi känner till. För människans del är det särskilt foster och barn som är känsliga, eftersom deras nervsystem fortfarande utvecklas. Stora mängder dioxiner har släppts ut i Östersjön, och en del av fiskarna i innanhavet innehåller så mycket dioxiner, att det är skadligt för människor att äta dem i större mängd.

Dioxiner är ett samlingsnamn för ett par hundra polyklorerade kolväten (molekyler uppbyggda av kol, väte och flera kloratomer). Dessutom finns dioxinlika PCB med liknande giftiga egenskaper. Som många andra organiska miljögifter bryts de ner mycket långsamt och är fettlösliga, och samlas därför i fettvävnaden hos levande organismer. Särskilt utsatta är vattenlevande djur, eftersom gifterna binds till partiklar i vattnet, som djuren får i sig när de andas eller äter. Näringskedjorna i vatten är också ofta längre än på land, och allt mer gift ansamlas ju högre upp i näringskedjan ett djur är. De högsta halterna dioxiner hittar man därför i feta rovfiskar, sälar och fiskätande fåglar.

Hos människan (och andra däggdjur) förs dioxiner som modern fått i sig över till foster och spädbarn via moderkakan och bröstmjölken. Studier har visat att barnen till mammor som äter stora mängder dioxinförgiftad fisk får lägre IQ och har svårare att komma ihåg saker och hålla fokus. Man har också sett att ämnena försämrar immunförsvaret och är cancerframkallande. Pojkar som fått i sig mycket dioxiner när de var foster eller spädbarn, kan som vuxna få sämre kvalitet på sina spermier.

BILDAS OAVSIKTLIGT

Dioxiner framställs inte avsiktligt, utan bildas vid tillverkning och användning av andra kemikalier, som innehåller klor. De bildas också vid förbränning och vid produktion av järn och stål. Tidigare användes klorgas för att bleka pappersmassa, och därför finns fortfarande stora mängder dioxiner i vattendrag och i havet utanför massaindustrierna. Marken vid sågverk, där man impregnerat trä med så kallade klorfenoler, kan också vara starkt förorenad av dioxiner. Tidigare var också kommunernas sopförbränning en stor källa till dioxiner.

Flera av dessa källor har drastiskt minskat idag. Numera finns mycket striktare miljökrav vid industriella processer och förbränning, och användningen av klorfenol är helt förbjuden sedan slutet på 1970-talet. I början på 1990-talet upphörde också det mesta av klorblekningen av pappersmassa,

efter en framgångsrik miljökamp av forskare, miljöorganisationer, modiga myndighetspersoner och köpbojkott från konsumenter.¹

Halterna av dioxiner i fiskar, som mäts av miljöövervakningen och av Livsmedelsverket, har sjunkit rejält sedan 1970-talet, men är fortfarande höga i feta fiskar i Östersjön, Vänern och Vättern. Vissa innehåller så mycket dioxiner att de inte får säljas i EU, varken som människoföda eller till djurfoder, eftersom de överskrider EU:s gränsvärden för dioxiner i livsmedel.

DISPENS FRÅN SÄLJFÖRBUDET

Men Sverige har bett om och fått dispens (undantag) från försäljningsförbudet, för att värna jobben för yrkesfiskarna². Villkoret för dispensen är att Sverige ger kostråd till sina invånare, för att begränsa konsumtionen av fisk med dioxiner i, framför allt hos barn och kvinnor i barnafödande ålder. Regeringen har gett detta uppdrag till Livsmedelsverket.

Sverige hade en tillfällig dispens 2002–2011. När frågan kom upp om dispensen skulle permanentas, avrådde Livsmedelsverket från det. För trots flera års arbete med att nå ut med kostråden, fick de nedslående resultat i sina undersökningar: Visserligen kände de flesta i Sverige till att det *finns* kostråd, men få visste vilka fiskar det gäller och vilka råden riktas till. En vanlig missuppfattning var att råden bara gäller gravida kvinnor. Men eftersom dioxiner lagras i kroppen under lång tid, är det för sent att undvika dioxin när man väl är gravid. Tusentals barn och unga kvinnor riskerade att få i sig farligt mycket dioxin om fisken fortsatte att säljas, bedömde Livsmedelsverket.

Den dåvarande regeringen beslutade ändå att ansöka om fortsatt dispens, vilket Sverige fick (och den gäller alltså tills vidare).

1. Vill du veta hur det gick till kan du lyssna på första delen av radiodokumentären Dioxinfisken i Östersjön: <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/104416>.

2. Dåvarande Fiskeriverket konstaterade i sin rapport till regeringen 2011 att "ett tillämpande av EU:s gränsvärden för dioxiner och dioxinlika PCB:er innebär en betydande omställning för framför allt det norrländska yrkesfisket, som redan i dag är på stark tillbakagång." Ett försäljningsförbud "kan innebära ett betydande inkomsttapp för majoriteten av de ca 160 yrkesfiskare som finns längs Bottenvikens kust". <https://www.havochvatten.se/download/18.64f5b3211343cfffdb2800022627/1708690133541/dioxin.pdf>

SVARA PÅ FRÅGORNA

Du kan söka svaren på Livsmedelsverkets webbplats.

1. Vad säger Livsmedelsverkets kostråd om fisk?
2. En del som har hört talas om kostråden vågar inte äta fisk över huvud taget. Vad är problemet med det, ur ett hälsoperspektiv?

VÄRDERINGSÖVNING: VAD TYCKER DU?

Om en kvinna i Sverige äter betydligt mer av dioxinförgiftad fisk än kostråden rekommenderar, och hon sedan föder ett barn, som får svårt i skolan på grund av att dioxinerna stört hjärnans utveckling, vems tycker du skulden är då? Argumentera för din åsikt!

- A. Mamman själv, som borde vara mer påläst och bry sig om vad hon äter.
- B. Livsmedelsverket, som borde arbetat hårdare för att nå alla med sina kostråd.
- C. Regeringen (den dåvarande som ansökte om dispensen, eller de efterföljande/nuvarande, som inte rivit upp beslutet).
- D. De industrier (massfabriker, sågverk m.fl.) och förbränningsanläggningar som släppt ut dioxinerna.
- E. Annat alternativ (definiera själv).